

הרב חיים וולפסון דברים שנאמרו בישיבת ירוחם

המעמד של לדבר על הרב מרדכי קשה לי מאוד. הרי כל מה שאומר קשור בדברים שאני קלטתי, ומה שקלטתי נוגע מאוד למה שאני. יש גם איזה פחד, שהדברים יגדירו ויסמנו בקווים ברורים, משהו שבאמת קשה להעביר אותו במילים.

אבל בכלל, לדבר על הרב. אני לא חושב שאפשר לדבר על הרב מרדכי במושגים של לדבר על, יש בזה משהו חיצוני שמעמיד אותך מחוץ לדבר. הרב לא דיבר על, הוא תמיד דיבר מתוך הדבר. לדבר 'עליו' זה לעשות לו עוול במדה מסוימת. אנסה לכן, לא לדבר על, אלא לדבר את, לשתף במילים במשהו שאני מרגיש שחי בו, שחי בנו. ובאמת נראה לי שאני לא הולך לומר שום דבר חדש - כל מי שפגש את הרב יוכל להשלים כל משפט שאומר. מצד שני, יש חשש שמה שיאמר בסוף יצמצם, יסתיר יגדיר, דבר שהרב כל כך נרתע ממנו (נגיע לכך בהמשך).

בלוויה, עמדת לידי אחי, ואמרת לי - איך נוכל לדבר על הרב מרדכי? איך נוכל להעביר במילים את מה שהיה שם, את מה שקבלנו? איך אפשר להסביר את הדבר שאין מילים להסביר אותו? פגשנו נשמה, נשמה שהפכה להיות הנשמה שלנו. הנשמה הזאת קיימת בתוכנו. איך מסבירים ומתארים מה זה נשמה?

לא הגעתי לאור עציון בגלל הרב מרדכי, בכלל לא שמעתי עליו לפני שהגעתי. הזיכרונות שלי מהרב מרדכי הם תמונות ראשוניות מאוד של ילדות - לא ילדות פיזית, אלא ילדות בעולם התורה, של מגע ראשוני עם התורה. הנה אני ילד בשיעור א', פוסע במסדרון של ישיבת אור עציון. דוד שלי אמר לי - באור עציון מלמד הרב מרדכי שטרנברג¹, תכנס לשיעורים שלו, הוא מיוחד מאוד. ואני הולך לכיתה קטנה שהייתה אז בקצה המסדרון, ונכנס לשיעור באיחור קל. הסוגיה היא סוגיית רבה בר שרשום. יושבים בכיתה מספר מצומצם של תלמידים, כמעט כולם בשיעורים מבוגרים יותר. ישבתי בשיעור ולא הבנתי דבר. לא ידעתי למה אני נכנס בכלל. עדיין לא הייתי בשל לשיעורים אלה. בשנים אחר כך השיעור גדל. היינו שם כבר כמה עשרות, ובתוכם חבורה גדולה מהשיעור שלי.

1 איני יודע כיצד שמע עליו. זה היה לפני 31 שנים, הרב היה אז בשנות ה-40 הראשונות לחייו. דודי לא בא מעולמות הר המור. כבר אז שמו של הרב מרדכי הלך לפניו.

בשיעור ב' זכינו ללמוד אצל תלמיד של רבינו, הרב מיכה הלוי. שוב נכנסנו לשיעורים של הרב מרדכי, הפעם קצת חצופים, קבוצה משיעור ב'. וגם כשהבנו עוד היינו 'ליד' הדברים. אבל הרב בנה אותנו. זה לא זכרון פרטי, זה זכרון על חבורה שצמחה, על כוח עצום ששאב אותנו פנימה, לסופה, לסערה אדירה, של חיות, שאיפות גדולות בלימוד תורה.

המפגש עם הרב היה ההוויה המרכזית שסחפה ויצרה בחבורה שלנו את החלומות, את הצמאון, המסירות והיגיעה להביא את כל אלו לידי ביטוי.

"רבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא" (ב"מ לג, א). הרב הפגיש אותנו עם חיי עולם הבא. עם מה שנמצא מעבר, ועם ההרגשה שהמעבר הזה הוא כאן, חי וקיים. יש חיים כאלו, ואפשר לגעת בהם.

אני פירור קטן, מדבר גדול. הוה מתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים. זכיתי שמשוה מהאבק הזה יפול עלי, וזה היה אבק קסמים. מה שאומר זה אבק בלבד מהרב.

פעלו של הרב

אבל האבק הזה נפל מדבר גדול מאוד. האבידה היא לא שלי, היא של כולנו, של עם ישראל, של התורה. רבים דיברו וכתבו בימים האחרונים, ובכל זאת נכון לתאר קצת גם כאן, מי היה הרב מרדכי. קשה להבין את גודל הדמות, וגודל המסירות שהייתה לו על לימוד תורה. שנים רבות וארוכות לימד בכמה מקומות, ופעמים רבות אלו היו מסכתות שונות.

כך מלבד השיעורים הקבועים בישיבת מרכז הרב, היה נוסע ללמד גם באור עציון, בית אל, העביר שיעורים גם בשבי חברון, ועטרת כהנים. כפי שציינתי, בתחילת השנים שלי באור עציון, הלימוד היה במסכת אחרת מזו שהיה מלמד באותה שנה במרכז. לאחר שהוקמה הר המור, ביקש שנעבור ללמוד את אותה מסכת. בשנים האחרונות היה מלמד בהר המור, שיעור ו'כינס' (שעסק בנושאים אחרים מהשיעור ולא תמיד הנושאים שהיו יותר שגורים ומצויים לו) והיה נוסע ללמד בתל אביב, אצל הרב מיכה, מעלה אליהו וישיבת גבעת שמואל. כל שיעור למעלה משעתיים. כך ברצף. וכך עשרות שנים וגם בגיל 74!

במשך מספר שנים היה מלמד שיעור בעיון גם בשערי חסד, בנושאים לא 'ישיבתיים'. במשך כמה שנים למד נושאים בסדר זרעים, וגם שיעורים במסכת מקוואות. בשנים עשרה השנים האחרונות, לימד בישיבה שיעור בסדר זרעים, ובשנה שעברה סיימו את כל סדר זרעים בשיעורים בעיון. כל זה מלבד היותו ראש ישיבה, מעביר שיעורים באמונה ועוסק בעסקי ציבור. עד גיל 74, עושה את המסע הזה כל שבוע. בלתי נתפס.

היו לרב מאות תלמידים. בכל שנה היה מלמד מאות, ובמשך השנים אנחנו מדברים על אלפים. כשאני סורק את עולם התורה הדתי לאומי, קשה לתאר אותו בלי ההשפעה של הרב מרדכי. ההשפעה שלו חרגה והתפרסה הרבה מעבר לחוגי הר המור. אני סורק במחשבתי את עולם הישיבות, רק את אלו שאני מכיר, כמעט בכל ישיבה מצויים תלמידיו. באילת, מצפה רמון, ירוחם, אור עציון, עתניאל, שיח, כמובן מעלה אליהו, גבעת שמואל, רמת גן, אריאל ועלי, ואפילו בקרני שומרון, גבעת אולגה, ישיבת מעלות ועוד. גם במקומות שלא היינו חושבים. ויש ברוך ה' גם דיינים ורבני ישובים, ר"מים בישיבות תיכוניות בלי סוף. כל כך הרבה אנשים שלמדו ממנו. אבל הרבה יותר מזה נעו מכוחו, הוא היה הכח המניע בצמיחה שלהם, הכח שלו ייסד עולם של תורה. וכמו שאמרנו בתחילה, נשמה, שהיא לא נשמה של אדם אחד, אלא נשמה של דור.

תחושה של מתן תורה

כשאני מנסה לחשוב ולתאר את התחושה בשיעורים, נדמה לי שהייתה שם תחושה של נתינת תורה.

הרב סלל דרך בלימוד, וסלל אותה בענווה אדירה שעוד אדבר עליה בהמשך, אבל יותר מהכל ראינו איך כל סוגיה וכל משעול בסוגיה שעבר בו, היה מתרחב, כל שביל צר הפך לנהר. ההסתכלות, ההסברה, הייתה מלמדת אותנו איך לראות, איך להסתכל.

לפני השאלה מה הדבר שלומדים, הייתה תמיד השאלה איך לומדים. אני לא מדבר על סברות עמוקות ובהירות שוודאי היו. אי אפשר לנתק את ההסבר מהדרך, והדרך הייתה התהוות. אנסה להבהיר את למה כוונתי. הרב לימד אותנו שכל הזמן אנחנו לומדים איך ללמוד. הרב היה לוקח אותנו בכל סוגיה למהלך של יצירה, שבו היינו שותפים בדרכו המיוחדת, לא רק למסקנות, אלא ליצירת ובנין ההבנה. הסוגיה הייתה סוערת, חיה בתוכו, וזורמת ממנו אלינו, חלק מהקושי לעקוב אחרי השיעור, היה בגלל שלא הוגש בצורה המסודרת הרגילה, אלא כמהלך של התהוות, שבו לא רק הסוגיה מתהווה, אלא אנחנו מתהווים איתה ביחד. כל מי שנמצא שם הרגיש שהוא שותף. עכשיו נולד כאן משהו.

בשיעור רגיל, יפה וטוב ככל שיהיה, מגישים לשומע את הסברות, מוסברות ומונגשות. אולם אצל הרב מרדכי היו נוצרים האדם והתורה יחד. יתכן אפילו שבשורה התחתונה הייתה נאמרת אותה הסברא שניתן היה לשמוע בשיעורים אחרים, אולם בכל שיעור עברנו תהליך, עברנו את אותו המסע של הסוגיה יחד איתה. התהוונו, נהיינו מה שהסוגיה מתהווה. יש כאן משהו חי, פועם. הוא היה פוגש את הסוגיה, ומתהווה ביחד איתה. יש כאן משהו שקורה בסוגיה. ככה נוצרה הבנה, כל שיעור עושה תהליך.

תורת חיים

סוגיה, כך למדנו, היא תהליך של יצירה. לא של יצירת בנין יפה, תהליך של לידה של התורה. כל סוגיה היא כזו, כל סברא היא כזו, והיא כזו כי מדובר בחיים, וחיים הם דבר שמתחדש ומתהווה כל הזמן, וכשהחיים האלו נוגעים באדם, הם מחיים אותו, ופועלים עליו להיות מה שהתורה נושאת בתוכה.

נדמה לי שבזה הרב מרדכי לימד אותנו. לא לימד במובן שהוא עמד ולימד משהו, אלא העביר לנו את עצמו, ואת התורה שבו, שהייתה דבר אחד עם אישיותו. לימד אותנו את היחס לכל מה שתורה באה ליצור ולעשות במציאות. כל מפגש עם התורה הוא יצירה מחודשת. התורה היא תורת חיים. חיים אינם דבר שקופא במקום, אלא הם כח חי, ומפגש עם התורה צריך להחיות, להחיות את הלומד, שמחיה את התורה וחי מתוכה. התורה היא הכח החי, שדוחף, יוצר ועושה אותנו למה שאנחנו ולמי שאנחנו. כשאדם נגש ללמוד תורה הוא נוגע בכח החיים הזה, וכשאדם נוגע בכח חיים, הוא זו, הוא עצמו מתחיל לחיות.

ובאמת, כל דרך הלימוד הושפעה מזה. אני לא אומר את עצמי אלא את מה שהתורה אומרת לי לומר. כשאני לומד אני לא עומד מבחוץ. אני עומד בפנים, והתורה מלמדת אותי, דרך הקשיים שלי, ודרך השלבים השונים בסוגיה, משהו הולך ומתהווה, והוא מלמד אותי. וכשאני לומד ומדבר, אני אומר את מה שהתורה דוחפת אותי ומבקשת ממני להגיד. ומה שלא נדחפתי להגיד, לא צריך להגיד. זה כבר אני, זה לא התורה.

באמת בסוגיה אומרים מה שצריך לומר ולא מה שרוצים לומר. אני זוכר שכשהתחלתי ללמד בשיבה, צלצלתי אליו פעם ושאלתי אותו בסוגיית 'שכנגדו', ורציתי להציע הסבר שראיתי באחד האחרונים. הרב אמר לי - אפשר לומר את זה, אבל מה בסוגיה גורם לך לומר את זה? מיד הבנתי שזו הפירכא הכי גדולה שיכולה להיות.

הדבר הזה היה חלק ממבט שלם על החיים. אדם שפוגש תורה, התורה יוצרת אותו. כל מה שקורה קורה כחלק ומכח המגע הזה של התורה באדם, בעולם. צריך ללמוד את ההקשבה הזו, את המבט הזה. מבט שמלא אמון בכח האלוקי, בעובדה שיש ה' בקרבנו, והוא מלמד אותנו, הוא דוחף אותנו, הוא כח החיים שלנו. והכל מצטרף להיות חלק מזה.

כל הקשיים, הם חלק מהצמיחה במובן כזה.

לרב מרדכי היו כל הסיבות לא להיות מה שהוא. אדם שהתייתם בגיל צעיר, ובתור אברך צעיר נולד בנו הבכור שבו טיפל כל ימיו, עם פיגור קשה ועיוורון. ומתוך כל זה

הוא רק צמת. כל זה היה חלק מהעובדה שהכל קורה בפנים, הכל הוא חלק ממהלך שלם שמצמיח ובונה.

ענוה

וכל זה לא קורה סתם, היכולת להרגיש את זה, ולהאמין ולהיות את זה, תלויה ונוצרת על ידי ענוה עצומה. הרב היה עניו שבענוים. הוא לא היה מסביר את התורה, אלא התורה הייתה מסבירה לו.

אני זוכר שפעם כשהייתי בהר המור, ערכתי מאמר שלו בענייני שמירה. כתבתי, בלי לשים לב אפילו, "הגאון הרב מרדכי שטרנברג". כשהצלחתי סוף סוף לשבת איתו על המאמר ולשמוע את ההערות שלו, הרב אמר לי ישר בהתחלה (והרגשתי שהוא ממש מקפיד): "טוב, קודם כל יש כאן טעות מוחלטת, את זה צריך למחוק", ומיד סימן קו על המילה גאון. "אני לא מבין מה הם חשבו בכלל [הם=אני...] שהם כתבו גאון, מה פתאום גאון".

התודעה הראשונה שלו בכל סוגיה, הייתה - אני לא באמת מבין. כך היינו מתחילים כל סוגיה, בלשמוע שהוא לא באמת מבין את הסוגיה, ומיד לאחר מכן היה מתחיל במה שהוא בכל זאת מבין, ונראה שצריך להגיד. לאט לאט הכל היה הולך ונבנה.

הענוה הזו היא זו שאפשרה לו להקשיב לכל דבר ודבר בסוגיה. מכיון שלא היה אני, אלא מה שהסוגיה אומרת לו להבין, העמדה הייתה של הקשבה, כמעט של פליאה על מה שקורה כאן. זה אפשר לו להקשיב בצורה אחרת לסוגיה.

אני זוכר שפעם באחד השיעורים, בחור שלא היה מאור עציון, היה ת"ח צעיר, שהגיע לשמוע את השיעורים, הקשה על הרב, אחרי שהסביר הסבר אחר מדברי הרא"ש, "אז הרב חולק על הרא"ש?" הרב מרדכי פשוט הזדעק בכאב, אני ממש זוכר את התנועה, אני חולק? אני לא מבין!

פעם אחרת אמר לו משהו בשיעור בתמימות, "מה שהרב מגדיר". ור' מרדכי שוב, בהתנצלות זעק, "אני לא מגדיר, אני מנסה להבין". למה אני לא מגדיר? כבר באמירה הזו יש אני, ויש מגדיר, וזו איזו יומרה, לתחום את התורה, וזה עצמו סוג של צמצום. גם נוכחות של 'אני' באזניים שלו לא הייתה נכונה.

בשיעורים בדרכי לימוד הוא היה חוזר ומדגיש, שכשר' עקיבא איגר כותב צריך עיון גדול, הוא לא מתכוון לשים עצמו מעל הסוגיה, ולומר זה דבר מוזר, וצריך עיון על זה. אלא הוא אומר בדמעות אני צריך עוד לעיין עיון גדול, רחמנות עלי אני לא מבין! כל מי שישב בשיעור הבין שהוא מדבר על עצמו.

באמת ראינו איך הוא היה מגיע אל הסוגיה בתמימות ובפליאה ממש, בפתיחות מלאה לשמוע מה יש כאן, למרות שכבר למד אותה כל כך הרבה פעמים, כשבאמת לא היה שום דבר מוכרח. נדמה לי שלכן הוא הסתייג מ'חקירות'. כביכול יש משהו שאותו צריך להוציא מהסוגיה, במקום לבא לסוגיה קשוב למה שכתוב בה. שמעתי אותו כמה פעמים מדבר על מיגו, ומעולם לא אמר את המילים 'מיגו כוח הטענה', גם כאשר ברור שהוא התכוון למה שהאחרונים קראו כוח הטענה. הוא לא הגיע לסוגיה עם משהו נתון, הוא בא מתוך הקשבה.

דרך הלימוד הקשבה והתחדשות

כפי שאמרנו, הוא היה מסוגל ללמוד את הסוגיה כל הזמן. היו מתרחשים במקביל שני דברים, שכמעט בלתי אפשרי להכיל אותם. מצד אחד הקשבה, ומצד שני יכולת שני ומהפך של הסוגיה בכל רגע. ההקשבה היא לכל שלב ובכל התקדמות בסוגיה, מלווה בניסיון להבין אם זה מה שאכן צריך להגיד עכשיו, ומרגע שהיה מתברר שכן, זה היה הופך להיות הדבר, זה מה שהתורה אומרת כאן, וזה היה מוסבר בהבנה עמוקה ובהירה. אולם עדיין, ברור שזה יכול להשתנות, אם זה ישתנה בהמשך. התנועה הייתה תנועה ודאית מוחלטת, שיכולה בבת אחת להשתנות, כי לא אני המשנה. התורה שינתה את מה שהיא אומרת, וממילא שינתה גם אותי. כך סוגיה שנבנתה בצורה ברורה ובהירה, יכולה הייתה בדקה האחרונה של השיעור להשתנות לחלוטין. אלו שתי תנועות - מצד אחד, תנועה של הקשבה מוחלטת. ואני מבין משהו, את זה אני אומר מתוך ודאות מוחלטת. ומצד שני, לשמוט את הכל ברגע אחד, לשנות את הכל.

כך ישבנו פעם בשיעור במסכת בבא בתרא. ואחרי שבשיעורי הפתיחה הרב הסביר לנו כמה ששיטת הרשב"א בהבנת חזקה היא לא הדבר המובן מאליו, וכמה היא מחודשת. הגענו לסוגיה אחרת, והיינו במתח, כיצד הרב, יבאר אותה לאור ההסבר שלו בחזקה. לאחר שהרב בנה את כל מה שהסוגיה אומרת, הוא אמר 'וכאן אנחנו רואים שאין דרך אחרת אלא לומר כמו שאומר הרשב"א' והשאיר אותנו פעורי פה.

וכך ישבנו בשיעור בהר המור, והגענו לסוגיית ערב, והרב באר את דין ערב לא בצורה ה"רגילה". הקשה אחד התלמידים, שהרי בפעם שעברה כשלמדנו ערב (כשנה קודם לכן) הרב אמר אחרת. והרב מיד אמר בחיוך, זה היה רב אחר. הסוגיה השתנתה והוא השתנה יחד איתה.

וכשמענו ממנו שיעור בסוגיית בונה במסכת שבת, הרב העמיד יסוד והלך איתו כל השיעור. אחרי כמעט שעותיים, הגיע להערה של שער הציון שמבין ברמב"ם בבונה משהו שסותר את היסוד שלו, ובבת אחת הפך את כל ההסבר, כי מוכח כאן אחרת. וכך

ברגע אחד כל הסוגיה עברה דרך ההערה של שער הציון, על נקב כלול ברמב"ם. עברה והתהפכה. בגלל שער הציון אחד, שינה את כל היסוד שבנה במשך שעותיים (ושמעתי שבסבב שאחר כך חזר בו מהשיעור הזה).

הפיתול הזה, הגמישות הרעיונית, הייתה תכונה נפשית עמוקה של רכות קנה, וביטאה את העמדה הכללית של הרב בתורה.

זאת הייתה העמדה הכללית של ר' מרדכי. התורה מלמדת אותנו, התורה משנה אותנו, אנחנו משתנים ביחד איתה. כל כניסה לתורה כוללת בתוכה את העובדה שיש כאן עולם מְשֻׁנָּה. עולם אחר, שהוא בתוכנו ופועל עלינו. והתורה הזו משנה אותנו, חיה בתוכנו, היא כח חי שמשנה ופועל על המציאות, וכשאנחנו לומדים אנחנו משתנים יחד איתה.

תורת ה' ותורה דיליה - תורה אחת

ההוויה הזו, שהייתה הווית חיים, קשורה לעובדה שהרב חי באחדות מוחלטת דברים שנראים כסותרים. לדוגמה, התורה והאדם, האדם הלומד. הייתה תנועה מלאה של הקשבה והתבטלות לתורה, אבל ברור שההקשבה הזו היא של האדם המקשיב, שמקשיב על ידי שהוא מבין, והתורה שאני לומד, ומתמסר אליה בונה אותי, ואת ההבנה שלי, ומצד שני נבנית מההקשבה וההבנה שלי.

כמה היה מרגלא בפומיה, לישיב שתי מימרות שאמרו על ר' אליעזר הגדול, שלא אמר דבר שלא שמע מרבו, וגם מצד שני כתוב בירושלמי שאמר דברים שלא שמעתן און. והסביר לנו, שר' אליעזר שמע מרבו את מה שלא שמעה און. ההקשבה של ר' אליעזר לרבו, וכך ההקשבה של ר' מרדכי לתורה הייתה הקשבה מלאה ושמע דברים שלא שמעתן און, שרק הוא יכול היה לשמוע.²

פעם הבאתי את החוברת של שיעור שהעביר בנושא 'בתורת ה' חפצו' (שהפכה להיות אחד משיעורי דרכי הלימוד המפורסמים שלו), לרב וכטר, חסיד מחשובי המשפיעים בחסידות חב"ד, רציתי להראות לו את הדברים שכתב. הרב וכטר התפעל מאוד

2 דובר רבות על כך שהרב מרדכי למד בכפר חסידים אצל הרב מישקובסקי לפני שעבר למרכז הרב. ובאמת זכינו לשמוע אותו במסכתות מסוימות מזכיר חידושים ששמע מהרב מישקובסקי. לרגעים אלו שהיה מזכיר מה שמע מהרב מישקובסקי היה חן מיוחד והיה ניכר בו שהוא שמח בזה שהוא מזכיר את רבו. לפני שנים, מצאתי בספרייה של אחת הישיבות חוברת דקה של שיעורי הרב מישקובסקי באחת המסכתות ששמענו מהרב. שמחתי, חשבתני בליבי, הגה אראה את המקור לדברי הרב מרדכי. פתחתי את החוברת, ומה שמצאתי לא הזכיר את השיעורים של הרב. הבנתי באותו רגע, שהרב מרדכי שמע מרבו, הרב מישקובסקי, את מה שלא שמע כנראה אף אחד אחר...

מהעוצמה של הביטול שנכח בחוברת, ואמר לי: ברור שזה אדם שלומד חסידות (חב"ד), הוא התקשה להבין כיצד אדם שלא לומד חסידות נפגש עם עוצמה כזו של ביטול. מאידך, אני זוכר שיחה עם הרב בלומנצווייג שאמר לי פעם שאת הדברים שכתובים בחוברת על העוצמה של החיבור של האדם והמקום שלו בלימוד, יכול היה לכתוב גם הרב שג"ר... שתי האמירות האלו חיו בתוך הרב מרדכי בלי שום סתירה. שתיהן נמצאות ביחד באותה חוברת, ללא סתירה.

מלמעלה למטה למעלה - הגודל שבונה את הקוּטן

אני רוצה להתחבר מהנקודה הזו לעוד נקודה שאפיינה מאוד את הרב ואת תורתו. כשהרב מרדכי היה לומד הוא נע כל הזמן מלמעלה למטה. ומלמטה למעלה. משיא הגובה יורד למטה, ושוב למעלה. אני זוכר שפעם התייעצנו איתו על תלמיד חכם אחד אם יתאים לנו ללמוד אצלו. הרב אמר שהוא תלמיד חכם גדול, אבל "הוא לא כמוני, הוא מדקדק יותר בתוך הראשונים".

הרב מרדכי היה מדקדק מאוד בראשונים, אבל הוא לא היה קבור בתוך הדקדוקים. הכל היה תמיד מתוך מבט גבוה יותר. היכולת להיות מצד אחד בגובה של הסוגיה, ומצד שני להבחין מהגובה הזה בשער הציון שמשנה את כל המבט. דומה הדבר אצלי למבט של נשר, שאומרים שיכול לקרא עיתון מגובה כמה מאות מטרים. כך הרב היה מתרומם לגובה וכל פעם צולל אל הנקודות הקטנות בסוגיה, ומעלה אותן אל הגובה.

המבט הזה היה חלק מתנועת חיים. אפשר לתאר אדם שנמצא בפרטים ולא מבחין בגובה, ואפשר לתאר אדם שמצוי בגובה רוחני, ולא מכיר את הפרטים. אפשר גם לומר שלמרות שהוא היה בגובה רוחני, הוא הקשיב לפרטים. אבל אצל הרב מרדכי, שוב, זה היה אותו דבר, ודווקא בגלל זה. הגובה גורם לרגישות הזו לפרטים. בגלל שהיה בעולם כל כך גבוה, ראה כל קוּטן. במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענוותנותו.

התורה עצמה היא כזו, תורה גדולה בונה ונותנת ערך, ומקשיבה לכל הדברים הקטנים, מעלה את כל הדברים הקטנים. דווקא בגלל שהיא גדולה כל כך.

כשהייתי בהר המור, פתאום גיליתי את השעות הרבות שהוא היה משקיע גם בשיחות אישיות עם תלמידים. כמה הוא משקיע בדברים הקטנים, ומתבונן עליהם בשיא הגובה.

רגישות

כמה פעמים הרב הדגיש לנו, שאדם שלומד תורה נעשה רגיש לדברים קטנים. ואני זוכר שאמר בשיעור, יש אדם שהולך ברחוב ורואה ברז דולף, הוא מתכופף לסגור את הברז בגלל התורה שלמד. והוא פונה לילד קטן בגלל התורה שלמד.

באזניים שלא רגילות למבט של הרב מרדכי זה עלול להשמע לא טוב. יש אותי ויש את התורה, התורה שהיא חיצונית, מאלצת אותי לעשות דבר אנושי?! אבל הרב ראה את התורה ואותנו כדבר אחד, יש אל חי בקרבנו, וכשאנחנו פוגשים את זה כל האישיות האנושית שלנו נבנית מעכשיו מהמקום הזה, ואלו לא שני דברים זה דבר אחד.

וגדול תלמוד, שמביא לידי מעשה. הגודל של התלמוד הוא שדוחף ובונה את המעשה. אני חושב שנכון לסיים את הדברים במשנה שפותחת את פרק קנין תורה, משנה שהייתה שגורה בפיו, היא הייתה ממש הוא. הרב עמי הקריא אותה בלוויה מלא ברגש על ר' מרדכי, ומי שהכיר הבין שהוא מתאר בדיוק את דמותו דרך המשנה:

כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה³. אתה עוסק בתורה לשמה, לא כדי לזכות לדברים הרבה. ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו נקרא ריע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבנו לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים.

(משנה אבות ו, א)

רבנו היה צרור חיים. הוא הניח לנו מציאות חיים. תהיה נשמתו צרורה בצרור החיים.